

поетичний [2, 12], мають у структурі хронотопу певні відмінності, зумовлені впливом відповідного українського культурного контексту - фольклорної та барокової традиції, народної сміхової культури, міфотворчості. Так, Л. Новиченко визначав специфіку химерної прози, наголошуючи, що твори цієї парадигми «...яскраво умовного ґтибу, насичені фольклорним, іноді фантастичним елементом, який іде від казки, легенди, сказання, здебільшого пронизані гумором»[4, 135].

Хронотопна організація химерних романів також позначена властивою гротеску “руйнацією всіх звичних зв’язків, звичайного сусідства речей”, що “освячує вільність вимислу, дозволяє з’єднувати різномірне й зближати далеке, допомагає звільненню від панівної точки зору на світ, від будь-якої умовності, від прописних істин, від усього звичайного, звичного, загальноприйнятого” [1, 420].

Урахування впливу фольклорних традицій, міфології, народної сміхової культури для визначення природи фантастичного в химерному романі, у тому числі специфіки ірреального хронотопу, є беззаперечним, що не свідчить про необхідність нехтування поезії власне роману як жанру. З цією метою можна застосувати принципи, сформульовані відомим польським письменником і теоретиком літератури С. Лемом. На його думку, визначення фантастичного має лежати не в одній площині, а на перетині осей дослідницької уваги, що визначаються такими координатами, як: структури презентації (оповіді, нарації), зображеного світу, методу та суспільної динаміки читацького соціуму.

Отже, вивчення взаємодії “реального” й “ірреального”, що у хронотопній структурі може реалізовуватися різноманітними моделями, є перспективним для визначення специфіки жанру химерного роману.

Література

1. Бахтин М.М. Собрание сочинений. Т3: Теория романа (1930-1961 гг.) / М.М. Бахтин. – М. : Языки славянских культур, 2012. – 420 с.
2. Бернадська Н.І. Теорія роману як жанру в українському літературознавстві; автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра філол. наук: 10.01.06 / Ніна Іванівна Бернадська. – К., 2005. – 36 с.
3. Кострова О.А. Пространственно-временная организация художественного мира в произведениях Дж. К. Роулинг [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://dropdoc.ru/doc/671630/o.a.-kostrova>.
4. Новиченко Л. Сильові складники багатства сучасної прози // Дніпро. – 1981. - №7. – С. 135-144.

Закальська Я. А.,

аспірантка кафедри фольклористики,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

НАРОДНА СМІХОВА КУЛЬТУРА ЯК ЕЛЕМЕНТ МІЛІТАРНОГО ФОЛЬКЛОРУ

Історія людства – це, як відомо, не лише цивілізаційний поступ, а й, на жаль, криваві часи революцій, збройних конфліктів і воєн, трагічний досвід яких акумулюється й зберігається зокрема й у мілітарному (від лат. *militaris* – військовий) фольклорі. Такий фольклор твориться суб’єктивністю осіб, прямо (безпосередні учасники воєнних дій) чи опосередковано (родина та побратими) втягнутих у вир драматичних подій. Він віддзеркалює різні візії (героїчну, жіночу, дитячу тощо) війни та сприяє формуванню соціальних та індивідуальних патернів поведінки в умовах, коли аксіосфера особистості зазнає суттєвих змін під тиском екстремальних обставин. Інакше кажучи, війна “вириває” людину зі звиклого для неї простору й часу буття, а її існування набуває рис катастрофічності. При цьому континуум переживань індивідуумом (чи спільнотою) таких кризових станів характеризується широким спектром: від відчаю, тривоги і страху до героїзму. Це спонукає

до вироблення певних захисних бар'єрів, якими найчастіше є сльози та, як не парадоксально, сміх. Поділяємо думку про те, що на війні *“сміх не перебуває в ситуації оксюмору, навпаки, він носить бойовий та компенсаторний характер, підбадьорюючи, закликаючи, лікуючи”* [3, 121]. Тобто, народна сміхова культура виступає важливим чинником подолання емоційно-когнітивного дисонансу, спричиненого війною.

Метою пропонованої публікації є стислий аналіз сміхових елементів у воєнному фольклорі. Об'єкт дослідження – тексти стрілецького і повстанського фольклору, які давно утвердилися в усній традиції, а також новотвори періоду проведення АТО на сході України, що нині виступають лише як форма миттєвої реакції на суспільно-політичні реалії. Аналізовані тексти, природно, несуть відбиток актуально-часової та історико-культурної ситуації виникнення (дискурсивної формації) і мають певні відмінності. З іншого боку, вони характеризуються низкою спільних ознак, адже війна завжди пов'язана зі смертю, втратами і болем.

Який же сміх домінує у воєнному фольклорі, які функції виконує? Вважаємо за доцільне, насамперед, підкреслити роль сміху, який згідно з класифікацією В. Проппа, називається життєрадісним. Його особливістю є те, що він дуже часто не пов'язаний із комічними ситуаціями, а представляє проблему психологічного характеру [5, 160]. Він, навіть у трагічних умовах війни, вселяє оптимізм, утверджує торжество життя над смертю. Важлива роль у воєнному фольклорі належить і “насмішкуватору” сміхові. Його функція полягає в аксіологічному девальвуванні подій. Такий сміх не просто принижує ворога, а символічно “вбиває” його, адже алегорії та метафори спрацьовують як зброя. Сьогодні, як і століття тому, актуальним залишається головний обов'язок вояка, виголошений головним персонажем стрілецьких анекдотів Цяпкою: *“Загально думають, що першим обов'язком стрільця є вмирати за рідний край. Це хибне розуміння. Першим обов'язком стрільця є так робити, щоби його вороги вмирали за свій рідний край”* [1, 125]. Здатність фольклорних текстів перетворювати страшне у смішне зміцнює духовні сили, додає насаги для боротьби. Гостра, часто пейоративна чи інвективна, лексика таких текстів – це пропаганда, за допомогою якої можна демонструвати свою позицію, ототожнювати себе з певною соціальною спільнотою (стрільці, повстанці, добровольці, професійні військові).

За допомогою сміху реалізується домінантна опозиція “свій-чужий”, однак особливістю мілітарного фольклору є те, що ситуація війни виключає варіант примирення: ворог – це завжди абсолютно “чужий”. *“Чужі” не заслуговують на порозуміння; поблажливість до них сприймається як слабкодухність і уразливість “своїх”, чого не може допустити етнос, який виборює волю”* [4]. Змінюється лише ворог: раніше – більшовики, фашисти і комуняки, нині – сепаратисти, ватники та “колоради”. Зазначимо, що в текстах мілітарного фольклору зустрічається не лише етнічно, але й ментально “чужий” – не “свій” (“інший”). Присутність таких персонажів особливо чітко відстежується в тих новотворах АТО, в яких висміюються керівники військових підрозділів, генералітет, політики та ін.

Найпоширенішими у фольклорі війни є малі форми фольклору, які виступають носіями критичного, а часто й гостро сатиричного ідейно-змістового смислу. Вони зручні для оперативного реагування на актуальні події та запити дня, на все те, що болить суспільству, добре надаються для комунікативного функціонування [1, 8].

Одним із таких жанрів є анекдот – надзвичайно мобільний і чутливий соціальний механізм для самоідентифікації громади. Фольклорний анекдот у природних умовах побутування актуалізується “за потребою” й, виконавши свою місію (функцію, кодифіковану культурною традицією), стає пасивним суспільно-індивідуальним знанням. Та він буде актуалізовуватися доти, доки буде існувати суспільна потреба акцентувати увагу на тому стереотипі мислення чи поведінки, які постулюються і заперечуються в анекдоті. Відображаючи ідеї та суспільні цінності у вигляді стереотипів, зіштовхуючи чи протиставляючи ментальні архетипи, анекдот формально також є стереотипом мислення. Його побутування (спосіб декларування та сприйняття твору), прагматика, структура традиційні, адаптовані для вирішення суспільних та індивідуальних потреб [2]. В умовах надзвичайного психологічного й морального навантаження анекдот є тим засобом, проговорювання якого – можливість “викинути” негатив та “пригасити” агресію, що нагромаджується на війні.

Анекдоти, пов'язані з воєнними подіями, зазвичай відносять до історичних (оскільки вони актуалізуються в конкретний історичний період) або ж політичних (і не лише тому, що війна – це “гра політиків”, а й через те, що в них простежуються національно-патріотичні мотиви). Однак, на нашу думку, вони заслуговують на свою конкретну нішу в усній творчості, тому, мабуть, доцільно ввести термін “мілітарний анекдот”. Як ми вже зазначали, анекдот є найпопулярнішим фольклорним жанром на війні. Однак, завдяки новим форматам розповсюдження інформації нині достатньо поширеними, особливо в позавоєнному середовищі, є меми, анімовані карикатури тощо (раніше – листівки). Вони мають викривальний характер, відзначаються особливою дотепністю, креативністю і влучністю. Серед персонажів, які найчастіше висміюються, фігурують Сталін, Гітлер, Путін та ін. До усної традиції побутування, як бачимо, додається усно-візуальна. Сміхові елементи зустрічаються й в інших жанрах воєнного фольклору, зокрема піснях. Прикладом є популярна в зоні АТО повстанська пісня “Поховали москаля край дороги”.

Мілітарний фольклор передає сенс і досвід життя в умовах воєнних дій, є одним із ефективних засобів конструювання поведінки індивідууму/спільноти в екстремальних ситуаціях. У ньому чітко відстежується спадкоємність і тяглість сформованих раніше традицій. Присутність у такому фольклорі сміхових елементів дозволяє зменшити стрес, перебороти страх, принизити ворога та, принаймні символічно, вбити його. Націю, яка жартує, сміється над агресором, здолати не можна.

Література

1. Кирчів Р. Етюди до студій над українським народним анекдотом / Роман Кирчів. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2008. – 268 с.
2. Кімакович І. Український фольклорний анекдот як гуманітарна цінність та гуманістичний ідеал: перспективи вивчення / Ірина Кімакович // Народознавчі зошити. – 2010. – № 1–2. – С. 273–280. – Рец. на кн.: Кирчів Роман Етюди до студій над українським народним анекдотом / Роман Кирчів. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2008. – 268 с.
3. Корнев А.Ю. Сміх та війна: з історії української «сміхової культури» / А.Ю. Корнев // Мистецтво в міждисциплінарних дослідженнях. – 2014. – № 4. – С. 120–124.
4. Марін Андрій. Сміх – не гріх. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://h.ua/story/55543> – (дата звернення: 15.05.2017). – Назва з екрана
5. Пропп В. Я. Проблемы комизма и смеха. Ритуальный смех в фольклоре (по поводу сказки о Несмеяне) / В.Я. Пропп . – М., 2007. – 256 с.

Зелік О.А.,

старший викладач кафедри журналістики,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

ТЕАТРАЛЬНИЙ ФЕЙЛЕТОН ОЛЕГА ВЕРГЕЛІСА : ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ

Олег Вергеліс – сучасний український театрознавець і театральний журналіст, редактор відділу культури часопису «Дзеркало тижня», заслужений журналіст України. Публікації автора про кіно і театр з'являються у багатьох періодичних виданнях («Дзеркало тижня», «Профіль», «Український театр», «Українська культура», «Культура і життя» та ін.). Фейлетони не належать до центральних жанрів творчої практики журналіста (частіше зустрічаємо огляди, статті, нариси), але вони завжди привертають увагу широкої аудиторії і мають суспільний розголос. Тексти Вергеліса написані легко і дотепно, вони насичені інтертекстами, асоціаціями, алегоріями, автор залучає широкий культурний і мистецький контексти.

Дослідники відзначають запитаність аудиторією сатиричного дискурсу, адже він відзначається ненав'язливістю, здатністю проникати у різні сфери суспільного життя. Одним із